

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA KITOBXONLIK SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Boliyeva Umida

Jizzax viloyati Mirzacho‘l tumani

15-maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik savodxonligini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Kitobxonlik savodxonligining ta‘lim jarayonidagi o‘rni, o‘quvchilarning matnni tushunish, tahlil qilish, mazmunini anglash hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish usullari ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Shuningdek, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida interfaol metodlar, badiiy adabiyotlar, rolli o‘yinlar va ijodiy topshiriqlardan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar

kitobxonlik savodxonligi, boshlang‘ich ta‘lim, o‘qish ko‘nikmasi, matnni tushunish, interfaol metodlar, badiiy adabiyot, o‘quvchi faolligi, mustaqil fikrlash.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida ta‘lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — o‘quvchilarda funksional savodxonlikni shakllantirishdir. Shunday savodxonlik turlaridan biri bu **kitobxonlik savodxonligi** bo‘lib, u o‘quvchining matnni o‘qish, tushunish, tahlil qilish va undan hayotiy faoliyatda samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi esa o‘quvchining kelgusidagi bilim olish jarayoni uchun poydevor vazifasini bajaradi. Aynan shu bosqichda o‘qishga bo‘lgan qiziqish, kitob bilan ishlash madaniyati, matn mazmunini anglash, fikrni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda kitobxonlik savodxonligini oshirish pedagogik jihatdan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Bugungi kunda xalqaro baholash dasturlari, xususan, **PIRLS** tadqiqotlari ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni tushunish va tahlil qilish qobiliyatiga alohida e‘tibor qaratmoqda. Bu esa ta‘lim amaliyotida kitobxonlik savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni yanada takomillashtirishni taqozo etadi.

Kitobxonlik savodxonligining mohiyati va pedagogik ahamiyati

Kitobxonlik savodxonligi — bu o‘quvchining turli shakldagi matnlarni o‘qish, tushunish, tahlil qilish, mazmunini talqin etish va undan o‘z hayotiy ehtiyojlari uchun foydalana olish qobiliyatidir. Bu tushuncha oddiy o‘qish malakasidan kengroq bo‘lib, o‘quvchining matn ustida fikrlashi, xulosa chiqarishi va o‘z munosabatini bildira olishini ham o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun kitobxonlik savodxonligi dastlab harf va so‘zlarni to‘g‘ri o‘qishdan boshlanadi. Keyinchalik bu ko‘nikma matn mazmunini anglash, asosiy g‘oyani ajratish, voqealar ketma-ketligini tushunish, qahramonlarga baho berish va o‘qilgan material asosida mustaqil fikr bildirish bosqichlariga o‘tadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik savodxonligini rivojlantirish uchun dars jarayonida turli pedagogik yondashuvlar va interfaol metodlardan foydalanish muhimdir. O‘quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va qabul qilish darajasiga mos metodlar tanlanganda ta‘lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

1. Badiiy va bolalar adabiyotlarini muntazam o‘qitish

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kitobga bo‘lgan qiziqishini shakllantirishda badiiy va bolalar adabiyotlarining o‘rni beqiyosdir. Ertaklar, hikoyalar, she‘rlar va bolalar uchun mo‘ljallangan qiziqarli asarlar orqali o‘quvchilarda o‘qishga muhabbat, qahramonlarga taqlid qilish, yaxshilik va yomonlikni ajrata olish kabi sifatlar shakllanadi.

Badiiy matnlar bilan ishlash jarayonida o‘quvchi:

voqealar rivojini kuzatadi;

qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qiladi;

o‘z munosabatini bildiradi;

matndan tarbiyaviy xulosa chiqaradi.

Bu esa kitobxonlik savodxonligi bilan birga o‘quvchilarning axloqiy-estetik tarbiyasiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

2. Matn yuzasidan savol-javob va suhbatlar tashkil etish

Matnni o‘qib bo‘lgandan keyin savol-javob va suhbatlar tashkil etish o‘quvchilarning o‘qilgan materialni qay darajada anglaganini aniqlashda samarali usul hisoblanadi. Savollar oddiy qayta hikoyalashdan tortib, tahliliy va mantiqiy fikrlashni talab qiladigan shakllarda berilishi maqsadga muvofiqdir.

Masalan:

Matnda nima haqida soʻz yuritilgan?

Asosiy qahramon kim?

U nima uchun shunday yoʻl tutdi?

Siz uning oʻrnida boʻlsangiz nima qilgan boʻlardingiz?

Bunday savollar oʻquvchilarning matnni faqat oʻqib chiqishi bilan cheklanib qolmay, uning mazmuni ustida fikr yuritishiga yordam beradi.

3. Rasmi matnlar orqali mazmunni anglatish

Boshlangʻich sinf oʻquvchilari, ayniqsa, vizual materiallar orqali maʼlumotni tezroq va samaraliroq qabul qiladilar. Shu bois rasmi matnlar, illustratsiyalar, komikslar va tasviriy vositalardan foydalanish oʻquvchilarning matn mazmunini chuqurroq tushunishiga xizmat qiladi.

Rasm asosida hikoya tuzish, matn voqealarini suratlar bilan bogʻlash yoki rasmga qarab voqeani davom ettirish kabi topshiriqlar:

tasavvur doirasini kengaytiradi;

ogʻzaki nutqni rivojlantiradi;

oʻqilgan matnni obrazli idrok etishga yordam beradi.

4. Rolli oʻyinlar va sahnalashtirish metodlaridan foydalanish

Boshlangʻich taʼlimda rolli oʻyinlar va sahnalashtirish metodlari kitobxonlik savodxonligini rivojlantirishning qiziqarli va samarali shakllaridan biridir. Oʻquvchilar matndagi qahramonlar rolini ijro etish orqali asar mazmunini chuqurroq anglaydilar, voqealarni his etadilar va obrazlarni yaxshiroq eslab qoladilar.

Sahnalashtirish jarayonida oʻquvchilar:

matnni diqqat bilan oʻqishga;

qahramon xarakterini tushunishga;

nutq va ifodali oʻqish koʻnikmalarini rivojlantirishga;

jamoaga bilan ishlashga oʻrganadilar.

Bu metod oʻquvchilarni darsga faol jalb etadi va ularda kitobga nisbatan qiziqishni oshiradi.

5. Oʻqilgan matn asosida ijodiy topshiriqlar berish

Oʻquvchilarga oʻqilgan matn asosida qisqa hikoya tuzish, rasm chizish, qahramonga tavsif berish, voqeani davom ettirish yoki yangi yakun yaratish kabi ijodiy topshiriqlar berish kitobxonlik savodxonligini mustahkamlashda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi.

Bunday topshiriqlar orqali oʻquvchilarda:

mustaqil fikrlash;
ijodkorlik;
tasavvur va fantaziya;
matn bilan mustaqil ishlash ko'nikmalari

rivojlanadi.

Shunday qilib, turli metodlarning uyg'un qo'llanilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik savodxonligini bosqichma-bosqich va samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kitobxonlik savodxonligini shakllantirishdagi roli

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi kitobxonlik savodxonligini shakllantirish va rivojlantirishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Chunki aynan o'qituvchi o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda dars mazmunini tanlaydi, metodlarni belgilaydi va o'quvchilarda o'qishga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantiradi.

O'qituvchi quyidagi vazifalarni samarali amalga oshirishi lozim:

o'quvchilar yoshiga mos, qiziqarli va tarbiyaviy ahamiyatga ega matnlarni tanlash;

o'qish darslarini interfaol va mazmunli tashkil etish;

o'quvchilarning ifodali o'qish, tushunish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;

kitobxonlik madaniyatini shakllantirish uchun sinfdan tashqari o'qish ishlarini yo'lga qo'yish;

o'quvchilarni mustaqil kitob mutolaasiga rag'batlantirish.

Shuningdek, o'qituvchi oilaviy kitobxonlik muhitini yaratishda ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi zarur. Chunki maktab va oila hamkorligida tashkil etilgan kitobxonlik faoliyati o'quvchilarda doimiy o'qish odatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kitobxonlik savodxonligini rivojlantirishda interfaol metodlarning o'rni

Zamonaviy ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilimlarni puxta o'zlashtirishga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda kitobxonlik savodxonligini oshirishda ham interfaol metodlarning ahamiyati katta.

Quyidagi metodlar ayniqsa samarali hisoblanadi:

“Aqliy hujum” — matn mazmuni yuzasidan erkin fikrlar bildirish;

“Klaster” — matndagi asosiy tushunchalarni tizimlashtirish;
“Insert” — o‘qish jarayonida tushungan va tushunmagan jihatlarni belgilash;
“BBB” (Bilaman – Bilmoqchiman – Bildim) — mavzu yuzasidan bilimlarni faollashtirish;

“Sinkveyn” — matn mazmunini qisqa va mazmunli ifodalash.

Mazkur metodlar o‘quvchilarning nafaqat matnni tushunish, balki o‘z fikrini ifodalash, tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda kitobxonlik savodxonligini oshirish o‘quvchilarning umumiy bilim darajasi, nutq madaniyati, mustaqil fikrlashi va intellektual rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Kitobxonlik savodxonligi o‘quvchining keyingi ta‘lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishi, axborot bilan ishlashi va hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi uchun zarur tayanch kompetensiyalardan biridir.

Boshlang‘ich ta‘limda badiiy adabiyotlardan foydalanish, savol-javoblar, rasmi matnlar, sahnalashtirish, ijodiy topshiriqlar va interfaol metodlar orqali o‘quvchilarda kitobga qiziqish va o‘qish madaniyatini shakllantirish mumkin. Bu borada o‘qituvchining ijodiy yondashuvi, metodik mahorati va o‘quvchilarga bo‘lgan individual yondashuvi alohida ahamiyatga ega.

Demak, boshlang‘ich sinflarda kitobxonlik savodxonligini rivojlantirish nafaqat ta‘lim sifati, balki barkamol avlodni tarbiyalashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yoshlar ma‘naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha 5 ta muhim tashabbus. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o‘rta ta‘limning davlat ta‘lim standarti. – Toshkent, 2017.
3. Boshlang‘ich ta‘lim fanidan milliy o‘quv dasturi. – Toshkent: Respublika ta‘lim markazi, 2021.
4. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008.
7. PIRLS 2021 Assessment Framework. Progress in International Reading Literacy Study. – IEA, 2021.
8. Ziyomammedov B. Pedagogika. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2006.
9. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.
10. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.